

SLOVENSKI NEŠTEVNI SAMOSTALNIKI IN NJIHOVA OBRAVNAVA
V SSKJ

Slovenski neštevniki samostalniki (snovna, pojmovna in skupna imena) so zaradi svoje pomenske strani običajno rabljeni v enem prevladujočem slovničnem številu (najpogosteje je to ednina). Vsak prehod v neednino pri njih spremlja delna ali popolna sprememba njihovega osnovnega slovarskega pomena. Ti prehodi potekajo po napovedljivih kategorijah. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* pri teh samostalnikih večinoma upošteva le osnovni pomen; množinski iztržki so redki, pogosto pomešani med iztržke za osnovni pomen, ali zapisani v imenovalniški besedni zvezi, za uporabnika pa zato premalo jasni.

Slovene non-count nouns (mass, abstract and collective nouns) are due to their semantics usually used in one particular grammatical number (most often singular). Every change to non-singular results in partial or complete change of their basic lexical meaning. This changes occur within predictable categories. The *Dictionary of the Slovene Literary Language* in most cases gives only the basic meaning; illustrative examples of plural are rare, often mixed with the examples for basic meaning, or given in a nominative phrase, hence they are not sufficiently clear to the user.

1 Števnost je pomenska kategorija, pripadajoča tistim samostalnikom, ki se dajo šteti z glavnimi števniki (če so običajni troštevilski tipa *potok*) oz. z ločilnimi (če so samomnožinski tipa *vrata*). Neštevnost je njeno nasprotje; je lastnost tistih samostalnikov, ob katerih se glavni števniki ne dajo rabiti. Po slovenski jezikoslovni teoriji (Toporišič 1984: 210) so take tri skupine slovenskih samostalnikov: snovna (*železo*), pojmovna (*lepota*) in skupna (*grmovje*) imena. Z oblikoslovnega stališča gre sicer za troštevilske samostalnike, vendar je njihova troštevilskost pogojna: omejuje jih namreč njihova pomenska stran, saj vsak prehod v neednino pri njih spremlja delna ali popolna sprememba njihovega osnovnega slovarskega pomena,¹ kar pa za običajne troštevilske samostalnike ni značilno. (Kljub temu pa se za našteje tri skupine samostalnikov v slovenščini pogosto uporablja izraz (samo)edninski samostalniki.)

1.1 Slovenska jezikoslovna misel se je ob neštevnikih samostalnikih začela us-

---

¹ Slovarski pomen je razumljen kot pomenska razločevalnost glede na poimenovano predmetnost, prim. A. VIDOVIČ MUHA (1988: 25–26). Ker se v nadaljevanju vedno sklicujem na slovarske pomene, prilastek *slovarski* izpuščam in uporabljam zveze kot *osnovni pomen*, *preneseni pomen* itd.

tavljati že zgodaj. Prva omemba neštevnih samostalnikov (namreč dela glagolnikov) v slovenskem jezikoslovju sega do Gutsmanove slovnice 1777. Prvi natančnejši prikaz neštevnih imen pa prinaša Janežičeva slovnica iz leta 1854, nakar obravnava teh samostalnikov (seveda z različnimi notranjimi delitvami in poimenovanji) teče v slovnicaх strnjeno vse do Toporišiča (1976), ki je utemeljil dokončno delitev neštevnih imen na tri skupine in zanje tudi postavil zdaj veljavna teoretična izhodišča za njihovo obravnavo.

1.2 Snovno ime je tisti samostalniik, ki izraža tvar, npr. *železo, zemlja, zrak, aluminij, žganje* itd. (Toporišič 1992: 291). Prevladujoče število teh imen je ednina (*voda, prah, mleko, kisik*), le redka so v množini (*droži, beljakovine*). Kot snovna imena (natančneje kot samostalniki s snovnim pomenom) lahko v slovenščini nastopajo tudi nekateri sicer števniki samostalniki. Tudi v tej raziskavi² sta se oblikovali dve večji skupini takih samostalnikov. V prvo gredo nekatera hranila, npr. *hrenovka, cmok, jajce* pa tudi *riba (skuša, postrv* itd.), *školjka, ligenj*, in sicer v množini v zvezah kot *jesti hrenovke, cmoke, jajca, ribe, školjke, lignje* (edninskost tu ni zborna); v drugi so rastline in njihovi plodovi za prehrano, kjer ločimo 2 podskupini: a) prva pomen 'snovno' izraža z ednino (*jesti solato, čebulo, ananas, kivi*), druga z množino (*jesti borovnice, kumare, buče, gobe*).³ Ti dve skupini samostalnikov torej niso prava snovna imena, kot taka pa lahko nastopajo. Pri samostalnikih kot *kumara, jajce, hrenovka* itd. osnovni slovarski pomen ni nešteven. Toporišič (1992: 291) tovrstne samostalnike navaja pri snovnih imenih, vendar ločene od drugih snovnih s pomišljajem; pomišljaj ločuje tudi množinsko od edninske rabe: »*železo l...l, glicerol – ribe, mlinci, borovnice, gobe – solata, krompir, zelje*.«

²Pričujoči prispevek je del magistrske naloge z naslovom *Snovno*, pojmovno in skupno pri samostalniku (s prehodi števno → neštevno in neštevno → števno), Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, mentor J. TOPORIŠIČ, 1994, 349 str., predelan in prirejen za objavo.

³V magistrski nalogi so narejeni povzetki obravnavanja neštevnih imen v nekaterih tujih slovnicaх, predvsem slovanskih jezikov (hrvaškega, makedonskega, bolgarskega, češkega, slovaškega, poljskega, ruskega), germanskih (nemškega, angleškega), od romanskih še francoskega. Vendar na tem mestu ni prostora za podrobnejše obravnave te vrste, le za dodatni podatek glede uvrščanja rastlinskih poimenovanj k snovnim imenom na kratko naslednje: Od pregledanih tujih slovnica k snovnim imenom rastline, njihove plodove oz. njihove dele prišteva slovaška slovnica (DVONČ idr. 1966: 149), češka (KOMAREK idr. 1986: 48), ISAČENKO v slovnici ruskega jezika (1968: 74); tako še BRINKMANN v nemški slovnici (1962: 46). Poleg obravnav v tujih slovnicaх je o tej problematiki nujno poznati še vsaj razprave: I. KOZLEVČAR (1974); A. DERGANČ (1991); M. Ivić (1980a, 1980b).

1.3 Pojemovna imena kot drugo skupino slovenskih neštevni samostalnikov Toporišič (1992: 188) opredeljuje kot tista, ki označujejo netvarno, tj. našim čutom nedostopno pojavnost, dajo pa se pojmovati tudi kot samostalniki, ki zaznamujejo glagolske dogodke in lastnosti (*branje, ležanje, spreminjanje; lepota, ljubosumnost*) ter nekatere druge pojme v prostoru in času (npr. *preteklost, čas*). Tudi pri njih je v osnovnem pomenu prevladujoča ednina, le redka so v množini, npr. *sanje*.

1.4 Skupno ime je tisti samostalnik, ki se nanaša na več predmetov, ljudi, stvari, npr. *gospoda, tovarišija, vejevje* itd. (Toporišič 1992: 277), pri čemer mora biti to celota ali skupnost, ki je notranje trdno povezana, ne pa poljubna skupina (npr. *kolektiv, četa, čreda*, ki so lahko sestavljeni iz kakršnih/katerih koli oseb, živali itd., npr. *kolektiv profesorjev, delavcev, bančnikov*, ker so števniki samostalniki). V osnovnem pomenu so v ednini, izjemoma v množini, npr. *arhivalije* (hkrati enoštevilsko). Poleg pravih skupnih imen pozna slovenščina še števrne samostalnike, ki lahko v določenih zvezah nastopajo kot skupno ime. To je skupina rastlin za prehrano, omenjena tudi že pri snovnih imenih, tokrat v zvezah, ki se nanašajo bolj na rastline kot na same plodove, so pa tipa (*nasad/gojišče borovnic, gob, malin; (gojiti) kumare, buče* (v množini) nasproti (*gojiti) solato, čebulo, ananas* itd. (v ednini)).⁴

1.5 Neštevni samostalniki nastopajo v neednini v okviru točno določenih kategorij (pomenijo vrste, konkretne predmete itd.). Te rabe naj bi bile z ustreznimi zgledi predstavljene tudi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika kot trenutno edinem tovrstnem priročniku v našem jezikovnem prostoru. – Prikazati, kako se ta teoretična nujnost na podlagi v nadaljevanju navedenih kategorij prehajanja v števno uresničuje v SSKJ in kako so neštevna imena v SSKJ prikazana na splošno, pa bo glavni namen pričujočega prispevka.

2 Za vsak prehod neštevne v števno je večinoma potrebna vsaj delna sprememba osnovnega pomena, saj se prav v tem običajna neednina števnih samostalnikov loči od neštevni (če običajno neednino razumemo kot 'več kot eden').

2.1 Snovna imena poznajo naslednje kategorije prehodov v števno:⁵

⁴Tako natančna delitev na pomena 'snovno' in 'skupno' pri rastlinskih imenih je po moji vednosti v slovenskem jezikoslovju nova. – Če bi rastlinska imena šteli za prava skupna imena (tako tudi za snovna), bi morali v Slovarju uvesti dva slovarka sestavka, kar pa ni smiselno. Pomen 'skupno' se da tem imenom pripisati glede na podobno razvojno pot, kot jo imajo prava skupna imena: *srne oz. več srn da srnjad; listi, več listov* → *listje; tovariši, več tovarišev* → *tovarišija* itd.

⁵Kjer ni posebej opozorjeno, gre za kategorije, ki so v slovenskem jezikoslovju prvič postavljene v moji magistrski nalogi (gl. opombo 2).

(1) Raznovrstnost pomeni z množinsko obliko izražen pomen 'vrsta': *tkanine so različne, žganja so tuja in domača, apnenec je nastal iz silikatov*. V tej kategoriji se neštevni samostalniki sicer ne ločijo od števnih, ker vrsto v tem primeru izražajo na enak način, npr. *različne ptice, mize* itd., posebej pa je izpostavljena, ker v njej snovna imena vendarle nastopajo v neosnovni množinski obliki. Vrsta se pri njih namreč praviloma izraža z ločilnimi ali množilnimi števnik, npr. *dvoja voda*, tudi *dvojna voda*. Kategorija raznovrstnosti je znana že pri Toporišiču (1965: 152): *železa 'vrste rudnin'*; podobno isti: *žganja so različna 'žganje je več vrst'* (1992: 291); podobno še pri Kozlevčarjevi (1974: 32–33). Oba avtorja govorita o vrstah dane snovi. Izraz raznovrstnost tu nadomešča vrstnost, saj je slednji pojem v jezikoslovju pomensko že preveč zaseden.

(2) Pri konkretizaciji dobijo trdne snovi pomen 'kos' (*dve železi*), tekočine pomen 'porcija' oz. 'enota, v kateri se tekočina nahaja' (*dve kavi, dva jogurta*). Te kategorije ne poznajo plinaste snovi, ki enote izražajo opisno, npr. *jeklenka plina, oblak dima*. Ta kategorija prevladuje predvsem pri tistih snoveh, kjer je v predstavnem svetu uporabnika jasno, v kakšni pojavnih oblikah določena snov nastopa, in da se te enote za dano snov dajo smiselno šteti (*črnilo* → *dve črnili* 'dve steklenički', ne pa *trije peski* 'tri zrnca'). Kategorija je znana že pri Toporišiču (1965: 152): *železa 'kosi železa'* in pri Kozlevčarjevi (1974: 32–33), ki pa opozarja na stilno zaznamovanost množinske oblike pri enih (*železo*) in stilno nevtralnost pri drugih snovnih imenih (*kamen*).⁶

(3) Različna časovna in krajevna pojavnost: tu je množinska oblika izključno zato, ker se ista snov pojavlja na več mestih ali v več časovnih obdobjih: *snegovi so polomili drevje 'sneg v tej vasi, sneg v drugi vasi; sneg v začetku januarja, sneg konec januarja'*. Kategorija je rabljena večinoma stilno in je redka.

(4) Obilnost je prav tako izkoristljiva v stilne namene. Množina pri tako izraženih snoveh pomeni 'veliko dane snovi': *snegovi so zametli vas*. Nekaj podobnega v slovenskem jezikoslovju najdemo pri Kozlevčarjevi (1974: 34): *na zelenem nebu se vidi sto belih – stolpov v snegovih*; te množine avtorica ne poimenuje niti je ne uvršča v kako posebno kategorijo.

(5) Večkratnost: tu je množinska oblika posledica uporabe iste snovi v večkratni oz. zaporedni rabi: *operi solato v treh vodah*.

(6) Drugo: sem prištevamo množinske oblike, ki so posledica v glavnem metonimičnih prehodov (ti potekajo že v ednini), pri čemer se prvotni pomen

⁶Pri tej kategoriji puščam odprto možnost, da se poimenuje tudi kako drugače, npr. individualizacija, saj je sama konkretizacija že zaseden pojem pri pojmovnih imenih, kjer pomeni prehod pojmovno → konkretno.

'snov' povsem spremeni, prvotno snovno ime zdaj pomeni 'predmet, kraj, osebo' itd., zato je množina običajna: *lesovi* 'gozdovi', *vode* 'reke', *govna* 'ljudje'.

2.2 Tudi pri pojmovnih imenih se da govoriti o šestih kategorijah prehajanj v števno:

(1) **Ponovljivost in večkratnost**: poimenovanje za glagolski dogodek postane konkretizirano do take mere, da se da jemati kot zaključeno dejanje z začetkom in koncem, ki se lahko poljubnokrat ponovi: *vojaki so se pripravljali na napad – kasneje so se napadi vrstili*. To kategorijo najdemo v slovenskem jezikoslovju pri Kozlevčarjevi (1974: 35): *pri skoku je padel – vsi skoki so se mu posrečili*. Naša raziskava je potrdila, da imajo prednost pri tem tisti samostalniki, ki so tvorjeni iz dovršnih glagolov.⁷

(2) **Individualizacija**: pri tem pomenskem prehodu pojmovno ime prek konkretizacije ne zaznamuje več glagolskega dogodka ali lastnosti, temveč osebo, predmet ali kakršno koli konkretno stvarino: *lepota* → *ljubljske lepote* 'lepotice'; *poljubnost* → *v znanstvenem delu si ne morete dovoljevati številnih poljubnosti* 'netočnih, nenatančnih trditev' itd. Ta kategorija je pod pojmom konkretizacija oz. konkretizirano znana pri Toporišiču (1974: 250–251; 1974/75: 34 – *nikoli ji ne bom povrnil vseh dobrot*; 1992: 142) in pri Kozlevčarjevi (1974: 36): *postregli so mu z vsemi dobrotami, ki so jih premogli*.⁸

⁷Nekaj izjem (črka P): *paberkovanje, piskanje, pisarjenje*. Sicer je ta podatek znan tudi pri KOZLEVČARJEVI (1974: 35).

⁸Sama se odločam za pojem individualizacije predvsem zato, ker je pojem konkretizacija (popredmetenje, popredmeteno) pogosto rabljen v besedotvorju (TOPORIŠIČ 1984: 128, 133, 139), kjer označuje prehod iz 3. v 4. pomensko skupino izglagolskih, izprivedniških in izsamostalniških izpeljank. – Raziskava je tudi ob pomoči že znanih del nakazala, da teče konkretizacija v dveh stopnjah. Če vzamemo npr. samostalnik *dobrota* 'lastnost dobrega', imamo prvo stopnjo konkretizacije še znotraj pomena 'abstraktno': *hvala ti za tvoje dobrote* (lastnost → dogodek), šele druga stopnja bi bil preneseni pomen *jedli smo same dobrote* 'dobre jedi' (predmet). Do te ugotovitve me je pripeljal KOLBOV z gled *da je prišel prepozno, ni nobena redkost*, kjer po njegovem ne gre za pravo konkretizacijo ali vsaj ne za tako kot pri *to je (ena) redkost* 'eden od redkih primerkov, kupljenih v antikvariatu ali najdenih pri raziskovanju' (1969: 29). Pri nas je o teh prehodih največ razmišljal F. NOVAK. Takole pravi: »Živahni so spet prehodi med dejanjem in rezultatom dejanja, dalje med lastnostjo in stanjem, lastnostjo in dogodkom (*njegova objestnost mi preseda – njegove objestnosti bodo morale biti kaznovane* (1975: 43)) (poudarila M. H. G.). Žal je takih ugotovitev Novak malo objavil, tako da so mi bile na voljo le njegove ustne informacije. – Zato primere prvega tipa (ko ostajamo znotraj pomena 'dejanje' oz. 'lastnost') prištevam h konkretizaciji, drugega (ko gre za prehod na osebo, predmet itd.) pa k individualizaciji. Ti dve poimenovanji ločujem le pri pojmovnih imenih.

(3) **Raznovrstnost**, za katero veljajo iste zakonitosti kot pri snovnih imenih, npr. *vsak človek ima dobre in slabe lastnosti*. Kategorija je zapisana že pri Toporišiču (1974: 250–251): *lepote so različne, moja hrepenenja*, in Kozlevčarjevi (1974: 35): *boriti se za pravice*; pri obeh se uporablja pojem 'vrsta'.

(4) **Delnost**, pri kateri z množinsko obliko ne izražamo pomnoženosti dogodkov ali lastnosti, temveč le njihov del, s čimer jim manjšamo pomensko vrednost: *imel je veliko podobnosti s svojim starim očetom, v resnici pa med njima ni obstajala prava podobnost*. Pri nas je bila na ta pojav pozorna Kozlevčarjeva (1974: 35), ni ga poimenovala, so ji pa to primeri, ko se »z množino izražajo manjše celote«. Za zgled Kozlevčarjeva navaja samostalnik *kultura: kultura in civilizacija človeštva – raziskovati stare kulture; antična kultura* (r. t.).

(5) **Intenzivnost in vrednostne stopnje**, pri čemer pri prvi bolj ali manj subjektivno vrednotimo količino pojavljanja dane lastnosti oz. moč dogodka, množina pa omogoča intenziviranje: *obšle so ga vse groze tega sveta*. Taka zveza je pretvorljiva v navadno edninsko: *obšla ga je vsa groza tega sveta*; pri tem se pomen ne spremeni, zmanjša pa se »moč«, ki je sicer izražena z množino. Kategorija se uporablja v stilne namene. Nanjo v slovenskem jezikoslovju opozarja Kozlevčarjeva (1974: 35): intenzivnost obravnava ob samostalnikih za naravne pojave: *pomlad se po dolgih mrazovih nasmehne izza gora*. – Kategorija vrednostnih stopenj zajema samostalnike, ki jim množina povečuje slabšalnost: *nehaj že s svojimi resnicami, modrostmi*.

(6) **Množinskost nosilca**, kjer se množinska oblika pojavlja zato, ker se dejanje oz. lastnost nanaša na več vršilcev oz. nosilcev: *njihovi pogledi so bili uprti v tla*.

2.3 Najmanj kategorij pri prehajanju v števno poznajo skupna imena:

(1) **Raznovrstnost**, spet v istih okvirih kot pri snovnem in pojmovnem, npr. *poznamo tudi drugačne publike*. To je zapisano že pri Toporišiču (1974: 250–251): *listja so taka in taka*, s pripombo, da je »pogojna troštevilska enoštevilska samostalnikov /.../ danes precej stilna /.../, to pa v primeri z opisnimi večbesednimi variantami tipa *vrste /.../ listja*.«

(2) **Konkretizacija – pomnoženost celot**, kjer prihaja že v ednini do tolikšne osamosvojenosti celot/skupnosti, da tak samostalnik lahko dobiva needninske oblike, npr. *dve gorovji/ostenji/ozvezdji*. Toporišič o prehajanju skupnih imen v števno meni naslednje: »Nekatera skupna imena se sploh rabijo predvsem kot konkretizirana, prim. *dve gorovji* proti *dvoje gorovje* 'dve vrsti gorovja'« (1992: 142). V slovenščini ima tako možnost (ki ostaja znotraj stilno nevtralne rabe) približno 6 % skupnih imen.

3 Zasnova SSKJ ne predvideva, da bi bile v slovarskih sestavkih uporabljane

števnostne oznake, npr. vsaj neštev., če ne kar snov., pojmn., skupn.. Na nujnost oz. potrebnost prikazovanja števnostnih oznak v SSKJ je že zelo zgodaj opozoril Toporišič (1974/75): »Prav koristno bi bilo /v SSKJ/ jasno zaznamovati tudi vrsto samostalniških besed, pri nezaimenskih števnost (in sicer tako, da bi označevali neštevne samostalnike – pojmovne, snovne, skupne) /.../, po naše bi bilo torej prav tako: **dobrota** ... pojmn. 'to, da si/se je dober' ...; štev. *nikoli ji ne bom povrnil vseh dobrot*. Podobno tudi pri snovnih in skupnih imenih. Pri ponazoritvi bi po možnosti navajali tudi primere s števnikami, ker so pri neštevni samostalnikih dokaj povedni« (34).⁹ V Uvodu v SSKJ so v seznamu kratic navedene le splošne slovnične oznake, kot npr. ed. (= ednina), mn. (= množina) (LX), v slovarskih sestavkih tudi v kombinacijah tudi mn., nav. ed., nav. mn. itd., npr. **les** (4) nav. mn., knjiž. 'gozd' ali **borovnica** nav. mn. 'nizka, grmičasta gozdna rastlina ali njene užitne črne jagode' oz. **voda** (2) tudi mn. 'reka, jezero, morje', izjemoma še nav. dv. **dioskur** 'neločljiva prijatelja'. Sicer se vprašanja slovničnega števila dotika še §71 (XVII), kjer je rečeno, da so vse razlage v ednini, izjema so množinski samostalniki in posamezni strokovni izrazi, sicer pa »/p/ri posameznih terminih, zlasti kemijskih, opozarja na množinsko rabo že tudi samo zgled v množini (*amin*)«.

3.1 Na podlagi navedenega je razumljivo, da izrecnih opozoril na števnost neštevne (in narobe) v SSKJ ni iskati, prav tako ne vseh, v raziskavi prvič tako postavljenih kategorij prehajanja v števno. Kljub vsemu pa bi se v SSKJ morale najti tiste kategorije, ki so bile znane že od prej, predvsem po raziskavah Toporišiča in Kozlevčarjeve, prehodi pa nakazani na kak drug način, npr. z ustreznim vrstnim redom iztržkov, z ločevanjem s poševnicami itd. – Dejansko stanje pa je v SSKJ nekoliko drugačno, kar bom skušala prikazati v nadaljevanju.¹⁰

⁹ Slovarski del novega SP (predsednik Komisije je J. Toporišič) števnostne oznake upošteva.

¹⁰ Korpus neštevniških imen v raziskavi je naslednji: Snovna imena so izpisana iz črk A–E, S–Š in V, poimenovanja za rastline in tekstilije iz črk A–Ž; pojmovna imena: črka P, za kontrolo prehodov neštevno → števno še A, B, Z; skupna imena: A–Ž. Številčno je stanje naslednje: 2040 snovnih imen (od tega 715 poimenovanj za rastline in plodove), 2398 pojmovnih in 960 skupnih imen, skupaj 5398 samostalnikov. – Zaradi velikega števila različnih samostalnikov so bili le-ti razdeljeni v glede na svoj pomen. Tako so snovna imena: 1. nastaline, 2. kemijske snovi, 3. hranila (pijače, živila), 4. tekstilije (vlakna, preje, prediva, volna, tkanine itd.), 5. les in snovi iz dreves; pojmovna imena so 1. glagolski dogodki, 2. lastnosti, 3. pojmi iz prostora in časa (*preteklost*, *čas* itd.), 4. naravni pojavi tipa *sneg*, *dež*, 5. drugi izraziti pomeni (vede, jeziki, bolezni, dajatve itd.); skupna imena pa: 1. poimenovanja za celote/skupnosti istovrstnih oseb, stvari itd. (*delavstvo*, *študentarija*, *listje*) in 2. poimenovanja za celote raznovrstnih oseb, stvari itd. (*pohišstvo*, *prtljaga*, *pribor* itd.). Ta delitev je mestoma upoštevana tudi v tem prispevku.

3.2 Snovna imena

3.2.1 Pri večini nastalin (Toporišičev izraz) in kemijskih snovi SSKJ uporabnike opozarja le na njihov osnovni snovni pomen, npr.: **volframít** -a m ... min. 'rudnina železova in manganova sol volframove kisline': *pridobivati volfram iz volframita*. Kar ena tretjina nastalin iz korpusa (približno 50) je predstavljena samo s pomenskim opisom: **adulár** -ja m ... min. 'kalijev glinenec, nastal iz vodnih raztopin'. Iz tako prikazanih slovarskih sestavkov uporabnik seveda ne dobi nobenih podatkov o števnosti. Če bi se želeli sklicevati na razlage (= pomenske opise) v ednini (kar naj bi bilo dovolj, da bi vedeli, da je tudi snovna raba edninska), bi se ta teorija zrušila že pri *pesku*, ki ima pomenski opis v množini ('drobni, nesprijeti delci kamnin, zlasti kremenca' in ne 'snov iz drobnih delcev ...'), osnovna snovna raba pa je vendar edninska *kopati pesek* itd.

3.2.2 Pomen 'vrsta' (kategorija raznovrstnosti) je v Slovarju zajeta pri nadpomenskah, npr.: **amínokislína** in **amíno kislína** -e ž ... kem. 'organska kislina, ki vsebuje aminoskupino': *beljakovine so sestavljene iz aminokislin*; **silikát** -a m ... kem. 'sol silicijeve kisline': *izkoriščanje silikatov / aluminijev, magnezijev, železov silikat /.../*. Ker pa je SSKJ pri teh slovarskih sestavkih skop z iztržki, je posledica tega bodisi manjkajoč jasen iztržek za osnovni pomen 'snov' bodisi dvom o tem, ali se dani iztržek nanaša na pomen 'vrsta' ali na osnovni pomen 'snov'. Tako pri iztočnici *aminokislina* edini iztržek zaznamuje pomen 'vrsta', kar se da utemeljiti z dejstvom, da so beljakovine res sestavljene iz več vrst aminokislin (enostavnih, bazičnih, žvepljenih itd.), v slovarskem sestavku pa ni preprostejšega iztržka tipa *uporabljati aminokislino*. Tudi prvi iztržek pri *silikatu* se nanaša na pomen 'vrsta', uporabnik pa ostane v dvomu, ali se pri njem osnovni pomen 'snov' izraža z ednino ali množino.¹¹

Od ustrežneje predstavljenih slovarskih sestavkov iz te skupine se da izpostaviti sestavek za *apnenec*: **apnénc** -nca m ... 'kamnina, iz katere se pridobiva apno': *Alpe so iz apnenca; žganje apnenca / industrija apna izkorišča razne apnenca / beli apnenec; koralni, kremenasti apnenec; lapornati apnenec*. Iz sestavka sta razvidna (ne pa tudi označena) dva različna pomena: 1. pomen 'snovno', ki ga prikazujejo iztržki do prve poševnice (*Alpe so iz apnenca; skladi apnenca; žganje apnenca*), in 2. pomen 'vrsta' (kategorija raznovrstnosti), predstavljen z iztržkom med obema poševnicama (*industrija apna izkorišča razne apnenca*). Kot zgledi za pomen 'vrsta' se dajo jemati tudi iztržki za drugo poševnico, ki pa so v nepovedni (nestavčni) strukturi in bi kot taki bolj sodili v gnezdo

¹¹ Pri tem naj še enkrat spomnim na trditev iz Uvoda v SSKJ glede zgledov v množini: »Pri posameznih terminih, zlasti kemijskih, opozarja na množinsko rabo že tudi samo zgled v množini« (XVII). Očitno to pri *silikatu* ne drži, saj je snovna raba edninska kljub množinskemu zgledu.

izrazja (terminološko gnezdo). SSKJ sicer v navedenem slovarskem sestavku ne uporablja števnikov, vendar je neštevna oz. števna raba *apnenca* v tem primeru (glede na zasnovo SSKJ) ustrezno predstavljena. Iztržka za pomen 'kos' ni, saj tudi sicer niso v rabi zveze kot **daj mi dva apnenca; *izkopali so tri apnenca 'kos'*.

3.2.3 Pomen 'kos' (kategorija konkretizacije in širši pomenski prenos na predmet, osebo itd.) je v SSKJ razmeroma pogosto označen, največkrat za prehod snov → konkretni predmet: **stêklo** -a s ... 'trda, krhka, navadno prozorna snov, ki se dobi s taljenjem kremenca, sode in dodatkov': *steklo se tali /.../ // 'izdelek iz take snovi, zlasti v obliki plošče': steklo je padlo na tla in se razbilo; obrisati orošena stekla /.../ slišalo se je žvenketanje stekel v oknih šip /.../*. Ta slovarski sestavek je glede pomenov in števnosti primerno urejen. Do dvojne poševnice SSKJ navaja iztržke za osnovni pomen 'snov' (*steklo se tali* itd.). Za dvojno poševnico in za posebnim pomenskim opisom 'izdelek ...' sledijo zgledi za podpomen, uvrstljiv v kategorijo konkretizacije: *steklo je padlo na tla in se razbilo* itd. (morda bi bilo še primerneje navesti množinski primer: *stekla so padla* ...). Končno je v sestavku najti še preneseni pomen 'šipa': *slišalo se je žvenketanje stekel v oknih*. Kategorije raznovrstnosti, ki bi še bila mogoča, SSKJ ne predvideva, ker je bolj ali manj omejena na ozka strokovna področja, dala pa bi se dodati v gnezdu izrazja (po možnosti s števnikami ali izrazi količine, da bi bila hkrati razumljiva tudi števnost).

Med glede na števnost ustrezno predstavljenimi slovarskimi sestavki naj omenimo še samostalnik *spray*: **spray** in **sprej** -a m ... 'kemično sredstvo, shranjeno v manjši posodi pod tlakom, ki se pri uporabi razpršuje; pršilo, razpršilo': *razpršiti spray; s sprayem očistiti čevlje; osvežilni spray; sprayi proti moljem, mrčesu / spray za suho umivanje las / lak v obliki spraya // 'posoda s takim kemičnim sredstvom': v kopalnici je polno sprayev in krem; kupiti pet sprayev*. Glede urejenosti je ta slovarski sestavek podoben zgornjemu (*steklo*), njegova posebnost pa je v tem, da je to eden redkih slovarskih sestavkov v SSKJ, v korpusu tudi edini, kjer so pri neštevni samostalnikih v iztržkih sploh uporabljeni števnikami katere koli vrste (*kupiti pet sprayev*).

3.2.4 Težave posebne vrste se pojavljajo pri slovarski obravnavi samostalnikov, ki poimenujejo različne pijače (vina, brezalkoholne in žgane pijače itd.). Vzorčni slovarski sestavek za njihovo predstavitev je naslednjega tipa: **bizéljčan** -a m ... 'vino z Bizeljskega': *kozarec pristnega bizeljčana*. Tako, torej le z upoštevanjem osnovnega snovnega pomena, je v korpusu predstavljenih 94,4 % vseh poimenovanj za pijače. – Drugi tip prikazovanja tovrstnih samostalnikov je naslednji: **čaj** -a m ... 1. 'pijača iz posušenih listov čajevca ali nekaterih zelišč': *kuhati, piti čaj; vroč čaj; bled čaj; kamilični, lipov čaj; čaj z rumom; skodelice za*

čaj / pravi ali *ruski čaj* iz listov čajevca / elipt., pog.: *naročil je dva čaja; čaj brez* sam čaj /.../.

SSKJ se pri pijačah natančno drži pravila, da tovrstna snovna imena nimajo množine, in če jo že imajo – v pomenu 'kos' oz. 'osnovna enota', tj. skodelica, kozarec itd. – je zgolj pogovorna. Za njen prikaz se odloča le pri t. i. »gostilniški rabi«, npr. *spiti tri vinjake; popiti dva viskija; dve slivovki, prosim; prosim tri soke; še na en brinovček stopiva; popil je kar dva aperitiva* (tu brez oznake pog., elipt.), vendar tudi to ne dosledno – ni namreč zgledov za npr. *dve coca-coli, dva brinovca* (množina je samo pri manjšalnici!), *prinesite enega bizeljčana* 'eno steklenico, buteljko tega vina'.¹² Namesto leksikonskega imenovalniškega naštevanja vrst, npr. čaja, ki verjetno bolj sodi v gnezdo izrazja, bi SSKJ lahko postavil zveze tipa *rad pijem različne sokove* itd. Seveda pa se ob pijačah najbolj izrazito pojavlja še problem pogovornosti (oz. žargonskosti) zvez tipa *dve kavi, pet piv, trije jogurti* itd. »Prepoved« tovrstnih zvez v zbornem jeziku se pri nas vleče že od Breznika naprej,¹³ vendar tega vprašanja na tem mestu ne bomo reševali. Verjetno je pglavitna težava v tem, da so to zveze, ki se prvotno pojavljajo skoraj izključno v pogovarjalnih položajih, kjer je raba zbornega jezika tako ali tako redka. Slovarniki bi morda lahko razmislili predvsem o tem, da bi to »pogovornost« natančneje določili – iz SSKJ namreč ni razvidno, za katero vrsto pogovornosti gre (splošno, pokrajinsko, morda žargonsko, če ni to kar pogovarjalnost?).¹⁴

3.2.5 Pri prvotno števnih samostalnikih, ki lahko v določenih zvezah nastopajo kot snovna imena, ima SSKJ pri obravnavi kar precej različne pristope.

3.2.5.1 Zelo pogosti so imenovalniški (nepovedni) iztržki, ki uporabniku ne dajejo možnosti, da bi ugotovil, ali je SSKJ želel prikazati množinsko obliko

¹² Na rabo tovrstne neednine v gostilni opozarja ISAČENKO (1968: 75): *imeli smo dve pivi in štiri kruhe*. V korpusu je vsega 7 tovrstnih primerov, torej 5,6 %.

¹³ BREZNIK v Slovenski slovnici 1934 (71) prepoveduje podobne zveze, npr. »*Posodi mi tri hlebe* ali *tri hlebe kruha* (ne: *tri kruhe!*); *dva kosa kruha* (ne: *dva kruha!*)«.

¹⁴ Zagovarjam stališče o odpravi oznake pog. pri tovrstnih zvezah ali vsaj o nadomestitvi z oznako knj. pog., in sicer iz naslednjih razlogov: (1) Pijače v ednini gotovo pomenijo snov, in so prava snovna imena: *pijem kavo, čaj*. Ko začnemo izražati količino popitega, imamo po zborni normi možnost *popil sem (eno) skodelico kave*. Če merni izraz izpustimo, dobimo zvezo *popil se eno kavo*. Pri tem pomenu v množino torej sploh ne postavljamo snovi, temveč merni izraz, skodelico, ki pa je navaden števeni samostalnik, ki ima seveda tudi vsa tri števila. (2) Med zvezami *dva čaja* in *pet sprayev* (po SSKJ prvo pogovorno, drugo zborni) glede števnosti ne vidim nobene razlike. (3) Kakšne morajo biti okoliščine, v katerih se uporabljajo zveze: *pojdimo na skodelico kave; dve skodelici kave, prosim; kupil bi dva lončka jogurta?*

števnega samostalnika ali pomen 'snov' v množini. Tak je primer naslednjega slovarskega sestavka: **safaláda** -e ž ... 'debelejša klobasa z nadevom iz drobno se-sekljanega mesa in maščobe': *hrenovke in safalade*. Če je iztržkov več, obstaja nevarnost, da so pomešani števniki z neštevnimi, kar se je zgodilo pri slovarskem sestavku za *jajce*: **jájce** -a s ... /.../ // 'taka celica pri domači perutnini, zlasti kokoši': *jajce se stre, ubije; kuhati, lupiti, vložiti jajca, nasaditi jajca koklji; nesti, valiti jajca /.../; jajce zakrkne; izpihati, izpiti jajce; jajce ocvreti, raztepsti, razžvrkljati, stepsti /.../*.¹⁵ Vsekakor pa v sestavku ni niti enega iztržka s števnikom tipa v *hladilniku je deset jajc*, kjer bi se izrecno kazalo dejstvo o siceršnji števniki rabi tega samostalnika.

V SSKJ se občasno skriva tudi kakšna bolj groba napaka, kot je primer pri *ščuki*: **ščúka** -e ž 1. 'sladkovodna roparska riba z velikim, račjemu repu podobnim gobcem': *loviti ščuke; krapi, postrvi in ščuke / biti hiter kot ščuka / za večerjo je bila ščuka v omaki /.../*. Iztržek *biti hiter kot ščuka* nedvomno sodi v frazeološko gnezdo in ne v sredo slovarskega sestavka. Predvsem pa moti iztržek *za večerjo je bila ščuka v omaki*, kjer SSKJ prikazuje snovno rabo sicer števnega samostalnika, kar je samo po sebi pohvalno, nerodnost pa je v tem, da ribe te velikosti v snovnem pomenu nastopajo v množini, torej *jesti ribe* in ne *jesti ribo*.¹⁶ Najboljša rešitev pri takih slovarskih sestavkih bi bila, da bi izpisali na prvo mesto iztržek tipa *ulovil je dve ribi* (saj je *riba* vendar prvotno števniki samostalnik), temu pa bi potem sledili zgledi za pomen 'snov' (*jesti ribe* itd.).

Od prvotno števnih hranil naj bo na tem mestu omenjen le še *cmok*: **cmòk** *cmòka* m ... 1. nav. mn. 'kuhana močnata jed kepaste oblike': *češpljevi, krompirjevi, kruhovi cmoki; srna v omaki s cmoki; rejen kot cmok* 2. /.../. Zadnji iztržek sodi v frazeološko gnezdo, moti pa slovnična oznaka nav. mn. pred pomenskim opisom. *Cmok* je namreč čisto navaden števniki samostalnik, ki pa v pomenu 'snov' res nastopa v množini, je pa to le eden od njegovih pomenov. Na prvo mesto torej sodi iztržek tipa *narediti pet cmokov*, temu pa naj sledi snovni pomen v zvezi *jesti take in take cmoke*.

3.2.5.2 Pri rastlinah in njihovi plodovih za prehrano bi SSKJ moral ločevati

¹⁵ SSKJ je treba na tem mestu vsaj delno »opravičiti«. Do takih nerodnosti prihaja tudi po načelu, da je »i/ilustrativno gradivo /.../ razporejeno po sintaktičnih kriterijih /.../, v teh okvirih pa po abecedi, kadar to pomensko ne moti« (Uvod v SSKJ, XVII).

¹⁶ TOPORIŠIČ ugotavlja naslednje (1974: 251): »Stilna je raba 'snovne' ednine namesto množine v primerih tipa *prodajati/jesti ribo* namesto *ribe*, to pa v vseh primerih, ko se taka raba vnaša v slovenščino od drugod (npr. iz srbohrvaščine).« – To je tudi sicer edina taka nepravilna raba znotraj ponazarjalnega gradiva, pač pa v terminološkem gnezdu iztočnice *bel* najdemo zvezo *bela riba* 'morska riba boljše vrste', kjer bi se osnovna zveza spot morala glasiti *bele ribe*, prav tako *plav – plava riba* 'morska riba navadno slabše vrste'.

oba osnovna pomena: 1. 'drevo, grm itd.' in 2. 'plod'. To bi se najbolj obrestovalo pri tistih rastlinah, kjer sta rastlina in plod istoimenska (npr. *kostanj, ananas, sliva* itd.). S tem bi se preprečilo tako prikazovanje, kot je pri iztočnici *hruška*, kjer se osnovna pomena v iztržkih ves čas mešata: **hruška** -e ž ... 1. 'sadno drevo ali njegov pečkati sad stožčaste oblike': *hruške so zrele; hruške padajo z drevesa; na vrtu rastejo hruške in jablane; obirati hruške; pojesti, utrgati hruško; posekati staro hruško; sočna hruška; suhe hruške /.../*.¹⁷ Posledica skupnega prikazovanja obeh osnovnih pomenov se kaže tudi v tem, da SSKJ pogosto izpušča del pomenov, ki jih imajo posamezne rastline. Za zgled le en tak slovarski sestavek: **krompir** -ja m ... 'kulturna rastlina z blede vijoličastimi ali belimi cveti ali njeni užitni gomolji': *letos krompir gnije; krompir ima cimo; kopati, osipavati, saditi krompir; debel, droben krompir; krompir je že kuhan; gomolj, podoben krompirju; krompir z belim, rumenim mesom; boljša domača sorta krompirja / beli, industrijski, jedilni, semenski krompir; mlad(i) krompir / ocvrt(i), pečen(i), pretlačen(i) krompir /.../*. Kljub ogromnemu številu iztržkov ni nobenega, ki bi se izrecno nanašal na pomen 'posamična rastlina', niti takega, ki bi pomenil 'posamični plod' in bi bil razviden v števnih rabi. Zgled *gomolj, podoben krompirju*, ki bi še najbolj spominjal na to, ne sodi v slovarski sestavek, saj se ne nanaša niti na rastlino niti na plod,¹⁸ manjka pa iztržek tipa *iz kleti prinesi pet krompirjev*, kjer bi se kazala števna raba. *Krompir* je prvotno vendarle števni samostalnik. – Med iztržki so nato še taki, kjer sta osnovna pomena zajeta kar v isti iztržek: *kopati, osipavati, saditi krompir*, kjer se *kopati in saditi* nanaša na 'plod', *osipavati* pa na 'rastlino'.

SSKJ si možnost za prikazovanje vseh pomenov pri rastlinskih poimenovanjih jemlje tudi s postavljanjem slovnične oznake nav. mn. na sam začetek sestavka oz. pred pomenski opis: **borovnica** -e ž ... nav. mn. 'nizka, grmičasta gozdna rastlina ali njene užitne črne jagode': *borovnice cvetejo; nabirati, prodajati borovnice; brusnica* -e ž ... nav. mn. 'nizka grmičasta gorska rastlina ali njene užitne rdeče jagode': *nabirati brusnice; kompot iz brusnic*. Snovna raba je pri obeh res množinska, ni pa to njun edini pomen. Obe sta števni v pomegu 'posamična rastlina' in 'posamični plod', npr. *na grmičku so ostale le še tri borovnice*.¹⁹

¹⁷ Če bi želela natančno in kompleksno predstaviti prikaz rastlinskih imen v SSKJ, bi morala to zaradi obsežnosti storiti ločeno od te razprave. Zato bom tu opozorila samo na najbolj izstopajoče primere.

¹⁸ Uvrstljiv je v gnezdo ali kot podpomen, kakor je to narejeno pri *hruški*: pomen (2) 'kar je po obliki podobno temu sadu'.

¹⁹ Pri tem je zanimivo, da slovnične oznake nav. mn. nima *jagoda*, čeprav je njen pomenski opis skoraj enak: 1. 'nizka rastlina s trojnatimi listi in belimi cveti ali njen rdeči sad'.

3.3 Pojemovna imena²⁰

3.3.1 V večini primerov (tj. preko 90 %) slovarski sestavki za glagolske dogodke vseh vrst poleg pomenskega opisa zajemajo iztržke, ki prikazujejo le njihov osnovni pomen: **pokušanje** -a s ... 'glagolnik od pokušati': *pokušanje specialitet; pokušanje vina za Martinovo / ukvarjati se s pokušanjem peciva*.²¹ – Od množinskih iztržkov prevladujejo taki, ki izražajo kategorijo ponovljivosti oz. večkratnosti: **prelèt** -éta m ... 'glagolnik od preleteti': *tišino gozda so motili samo preleti ptic / pri drugem preletu gorovja je letalo zadelo v enega od vrhov / prelet meje / v preletu bombardirati /.../*. Ker gre za prvotno neštevne samostalnike, bi bilo primerneje na prvo mesto dajati take iztržke, ki bi te samostalnike prikazovali kot pojmovne, šele v nadaljevanju pa prikazati števno rabo. V zgoraj navedenem sestavku ni tako, iztržek *tišino gozda so motili samo preleti ptic* je lep primer števne rabe neštevnega imena. Podobno tudi: **posèg** -éga m ... 1. 'glagolnik od poseči posežem' /.../ 2. ... 'dejanje, s katerim se odločilno vpliva na potek česa': *nepremišljeni posegi v naravo; s takim posegom je hotel preprečiti najhujše /.../*.

Pri samostalnikih iz korpusa je bila nekajkrat odkrita še kategorija raznovrstnosti: **pregreha** -e ž /.../ // ekspr. 'prekršek, prestopek': *očitali so mu različne pregrehe; pregreha nad predpisi / popustljivost je bila velika pregreha; podtíkanje -a s ... 'glagolnik od podtikati': *ugotovil je, da gre za podtikanje ukradenega blaga / preprečevati različna podtikanja; podtikanje dokazov / osebno žaljiva podtikanja*. Kot je razvidno iz navedkov, SSKJ tudi pri pojmovnih imenih za izražanje pomena 'vrsta' ne uporablja števnikov, zato je uporabnik prisiljen sam ugotavljati, za katero kategorijo gre: *osebno žaljiva podtikanja* lahko pomeni 'vrsto' ali 'ponovljivost'. Le prilastek *različen* v zgornjih dveh iztržkih nakazuje, da gre res za pomen 'vrsta'.*

Težko določljivost kategorije povzročajo zgledi v (imenovalniški) besedni zvezi, npr. pri samostalniku *požig*: *ropi in požigi*. SSKJ množinske zglede najobičajneje navaja a) za eno ali dvema poševnicama: **predvídenje** -a s ... 'glagolnik od predvideti': *predvidenje nesreče / njegova predvidenja se niso uresničila*; b) za podpičjem: **požíg** -a m ... 'glagolnik od požgati': *zalotili so ga pri požigu; ropi in požigi / požig trave, vejevja /.../*; c) s samostojnim pomenom: tak je slovarski sestavek za zgoraj predstavljeni *poseg*. – Žal je takih primerov zelo malo.

Čeprav bi se dali množinski zgledi vsaj za kategorijo ponovljivosti izpisati razen redkih izjem pri vseh samostalnikih iz dovršnih glagolov, pogosto tudi za kategorijo raznovrstnosti, je množinske zglede pri glagolskih dogodkih moč najti le pri slabih 8 % slovarskih sestavkov.

²⁰ Vsi številčni podatki v tem podpoglavju se nanašajo na pojmovna imena črke P.

²¹ Velika začetnica pri *martinovo* je slovarska.

3.3.2 Lastnosti oz. stanja so v SSKJ prikazana nekoliko natančneje, z množinskimi zgledi pa ne pogosteje. Tipičen slovarski sestavek za prikaz lastnosti oz. stanja: **pohlévnost** -i ž ... 'lastnost pohlevnega človeka': *prirojena pohlevnost in potrpežljivost*. Pohvale vredna prednost pred prikazovanjem glagolskih dogodkov je v tem, da SSKJ tu na večino pomenov izrecno opozarja, in sicer a) z novim pomenskim opisom: **prijáznost** -i ž ... 1. 'lastnost, značilnost prijaznega človeka': *odlikuje ga prijaznost in poštenost; s svojo prijaznostjo jih je prevzela; prijaznost gostitelja /.../* // 'prijazno dejanje, ravnanje': *izkazovati komu prijaznosti; zahvaljujem se vam za to prijaznost; obsipavati s prijaznostmi* 2. /.../; b) z razlago v petitu: **prilizljívost** -i ž ... star. 'priliznjenost': *samoljubnost in prilizljivost / osladiti govorico s prilizljivostmi* priliznjenimi besedami, izrazi; c) s samostojnim pomenom: **pikántnost** -i ž ... 1. 'lastnost, značilnost pikantnega': *pikantnost jedi, omake / stvar ni brez pikantnosti*; pren., ekspr. *pikantnost članka* 2. ekspr. 'dražljiv, privlačen dogodek': *hlatali so za pikantnostmi; pikantnosti iz političnega, zasebnega življenja / v reviji je polno pikantnosti* sestavkov, slik o takih dogodkih.

Tudi tu bi veljalo reči, da kljub siceršnji natančnosti prikazovanja (tako pri glagolskih dogodkih kakor tudi tu) sodijo na prvo mesto neštevni zgledi, torej pri prijaznosti najprej iztržek *zahvaljujem se vam za to prijaznost* in šele potem *izkazovati komu prijaznosti*. – Odstotek množinskih zgledov je tudi tu nizek – najti jih je le v 4,4 % slovarskih sestavkov.

3.4 Skupna imena

3.4.1 Prva težava pri obravnavi skupnih imen so pomenski opisi. V SSKJ so ta imena prepoznavna le v primerih, ko je uporabniku znano, kakšna je njihova opredelitev. Na podlagi pomenskih opisov v Slovarju se namreč skoraj ne dajo prepoznati, delne izjeme so le tista skupna imena, ki so razložena z zvezo *več x* (npr. *drevje* 'več dreves, drevesa'). Sicer se SSKJ zateka k opisom tipa *skupina*, *skupnost*, *celota* (*itd.*) *x*, te opise pa uporablja tako za skupna imena kot tudi za tiste samostalnike, ki zaznamujejo le skupine naključno nabranih stvari, oseb itd., t. i. skupinska imena, in ki so seveda navadni števnji-samostalniki.²² Ker tudi pri teh redko navaja množinske iztržke, se od skupnih ločujejo še težje. Za primerjavo: **céličje** -a s ... biol. 'skupina celic': *raziskave celičja* (= neštevno ime); **čréda** -e ž ... 1. 'večja skupina živali iste vrste': *gnati čredo na pašo /.../* (= števno, skupinsko ime). Skupnim imenom naj bi pripadli pomenski opisi tipa *več x* ali *skupnost x* (za živo) oz. *celota x* (za neživo), za skupinska imena pa naj se rabi *skupina*.

²²V raziskavi je bilo odkritih 13 osnovnih tipov pomenskih opisov za skupna imena. Vsak od njih ima še nekaj podtipov. Verjetno bi jih veljalo vsaj malo skriti in poenotiti.

3.4.2 V SSKJ je nekaj čez 10 skupnih imen, ki sploh nimajo svojega pomenkega opisa, temveč so prikazana le z iztržki in a) razlago v petitu: **právníštvo** -a s ... / *dosežki slovenskega pravníštva* pravníkov; b) slovnično oznako poseb. brez razlage v petitu: **elegánca** -e ž ... / poseb. v *njihovem salonu se zbira vsa eleganca* oz. c) brez oznake in brez razlage: **pomagáštvo** -a s ... / *izdajstva, ovaduštva in druge oblike okupatorskega pomagaštva*.

Če se pri navedenih samostalnikih še da sklepati, da pomen 'skupno' pri njih ni dovolj pogost, da bi bil naveden kot samostojen pomen, ne moremo mimo tistih samostalnikov, ki so po pomenu zelo podobni, pa v SSKJ nimajo niti posredno zaznamovanega pomena 'skupno', npr. *srbstvo, hajduštvo, makedonstvo* itd. Sorodna *srbstvu* in *makedonstvu* sta v SSKJ *nemštvo* in *slovanstvo*. *Nemštvo* ima kot 2. pomen naveden pomenski opis – prebivalci nemške narodnosti –, *slovanstvo* je razloženo s petitom za iztržkom 'Slovani', samostalnika *srbstvo* in *makedonstvo* pa sta brez kakršne koli razlage v smislu 'Srbi/Makedonci, prebivalci srbske/makedonske narodnosti ipd.'. Take predstavitve v SSKJ bi bilo treba vsaj malo uskladiti.

3.4.3 Našteti samostalniki, poleg njih seveda še veliko drugih, so v slovenščini prvotno pojmovna imena, ki imajo tudi pomen 'skupno': 'to, da si tovariš' → *tovarištvo* → 'več tovarišev, tovariši'. Vsekakor bi moral Slovar jasno zaznamovati oba pomena, npr. na naslednji način: **planínstvo** -a s 1. poj. s *planinstvom se je ukvarjal že od malih nog* 2. skup. *slovensko planinstvo je zgradilo mnogo planinskih domov*.

3.4.4 Skupna imena imajo zelo malo možnosti za prehode v števno: v celotnem SSKJ je pri njih najti le 6 množinskih iztržkov, razporejenih v 5 slovarskih sestavkov: *nastajanje novih gorstev; na tem podoročju prevladujejo nizka hribovja; vesoljska prostorja; najlepša rogovja so pritrčili na steno; gibanje svetovij; umetniki ustvarjajo nova svetovja*. Po naših ugotovitvah bi se tako dalo rabiti še kakih 50 skupnih imen, vprašanje pa je, koliko bi bila ta raba zborna oz. koliko že pogovorna, gotovo pa sodijo sem: *celičje, črtovje, moštvo, ogredje, okostje, otočje, omrežje, ostenje, gričevje* itd.

4 Povedano na kratko strnimo: (1) Pri velikem številu neštevnihih imen je v SSKJ zaznamovan le njihov osnovni pomen. Pozablja se predvsem kategorija raznovrstnosti in konkretizirani pomen. Premalo je množinskih iztržkov; če se že pojavijo, za uporabnika niso dovolj jasni. (2) Pri prvotno števnihih samostalnikih, ki v določenih zvezah nastopajo kot snovna oz. skupna imena, je največ težav pri poimenovanjih za rastline in njihove plodove. SSKJ bi znotraj slovarskega sestavka nujno moral ločevati oba osnovna pomena ('rastlina' in 'plod'), nato pa prikazati tako števno kot neštevno rabo. Pri hranilih, ki nastopajo kot snovna

imena (tipa *jajce*), sodijo na prvo mesto v sestavkih števnih zgledi, njim pa naj bi sledili neštevniki. (3) Pri pojmovnih imenih je zaznamovanih sicer nekaj več prehodov v števno, iztržke v sestavkih je treba urediti: ker gre za prvotne neštevne samostalnike, sodijo na prvo mesto neštevniki zgledi. (4) Skupna imena zahtevajo predvsem jasnejše pomenske opise. Kategorij prehajanj v števno je manj kot pri prvih dveh skupinah, množinski iztržki pa bi se dali še dopolniti. (5) Predstavitev obravnave neštevnih samostalnikov v SSKJ v tem prispevku je upoštevala dejstvo, da v konceptu SSKJ ni predvideno neposredno upoštevanje števnosti kot pomenske kategorije, pokazalo pa se je, da bi se v SSKJ dala kljub temu odpraviti še marsikatera pomankljivost, nerodnost, nedoslednost pri obravnavi tovrstnih imen. Dobronamerna kritika naj bi koristila ob ponovnem pregledu in natisu SSKJ.

NAVEDENKE

- A. BREZNIK, 1943: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- H. BRINKMANN, 1962: *Die deutsche Sprache: Gestalt und Leistung*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.
- A. DERGANČ, 1991: O (ne)števnosti poimenovanj za zelenjavo, sadje in jagode v slovenščini in ruščini. *SR XXXIX/3*. 277–283.
- L. DVONČ idr., 1966: *Morfologija slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie.
- O. GUTSMAN, 1777: *Windische Sprachlehre*. Celovec: I. Kleinmaner.
- A. V. ISAČENKO, 1968: *Die russische Sprache der Gegenwart, I: Formenlehre*. Haale (Saale).
- M. IVIĆ, 1980a: O »partikularizatorima«. *JF XXXVI*. 1–12.
- 1980b: Slavic Fruit and Vegetable Names. *Slavic Linguistic and Poetics. Studies for E. Stankiewicz ...* 209–212.
- A. JANEŽIČ, 1854: *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence*. Celovec: E. Liegel.
- H. KOLB, 1969: Pluralisierung des Abstraktums: Über Rekonkretisierungstendenzen im Abstraktwortschatz des Deutschen. *Zeitschrift für deutsche Sprache*. 25. 21–36.
- M. KOMAREK idr., 1986: *Mluvnice češtiny: Tvarosloví*. Praga: Academia.
- I. KOZLEVČAR, 1974: Slovnično število in pomenske kategorije samostalnika. *X. SSJLK*. 31–39.
- F. NOVAK, 1975: Vloga skladnje pri določanju in dokazovanju pomenskih lastnosti besedja. *XVI. SSJLK*. 35–46.
- SSKJ, I–V. Ljubljana, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991.
- J. TOPORIŠIČ, 1965: *Slovenski knjižni jezik*, 1. Maribor: Založba Obzorja.
- 1974: Stilnost oblikoslovnih kategorij slovenskega knjižnega jezika. *SR XXII/2*. 245–262.
- 1974/75: Besednovrstna vprašanja slovenskega knjižnega jezika. *JiS XX/2–3*. 33–39.

- 1984: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- A. VIDOVIČ MUHA, 1988: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženik*. Ljubljana: Partizanska knjiga, ZIFF.

SUMMARY

Countability is a semantic feature of the nouns that can be counted with cardinal (or, if they are pluralia tantum of the type *vrata*, with collective) numerals. Its opposite is non-countability. According to contemporary Slovene linguistic theory, there are three groups of non-count nouns, i. e., mass (*železo*), abstract (*lepota*) and collective (*grmovje*) nouns. Although from morphological point of view these nouns have all three grammatical numbers, this feature has a string attached: it is limited by their semantics, i. e., a change to non-singular always results in partial or complete change of their basic lexical meaning, which is not typical of other nouns with forms for all three grammatical numbers.

Mass nouns change to count nouns within the following categories: (1) various types (e. g., *tkanine so različne*, *žganja so tuja in domača*), (2) concretization (e. g., *dve železi* 'two pieces of iron'; *naročil je dve kavi* 'two cups of coffee'), (3) different location in time or space (e. g., *snegovi so polomili drevje* 'snow in this village, snow in that village, snow in January, snow in February'), (4) large quantity (e. g., *snegovi so zametli vas* 'large quantity of substance'), (5) several instances of occurrence (e. g., *solato operi v treh vodah* 'wash the lettuce three times'), (6) other – mostly metonymical switches (e. g., *lesovi* 'forests', *vode* 'rivers', *govna* 'people (abusive)'). – Abstract nouns have similar categories: (1) repetitiveness and several instances of occurrence (e. g., *vojaki so se pripravljali za napad – kasneje so se napadi vrstili*), (2) individualization (e. g., *lepota* 'beauty' → *ljubljske lepote* 'beauties of Ljubljana'), (3) various types (e. g., *človek ima dobre in slabe lastnosti* 'a person has good and bad qualities'), (4) partitivity (e. g., *imel je veliko podobnosti s svojim očetom, v resnici pa med njima ni obstajala resnična podobnost* 'he had many similarities to his father, but in fact there was no true resemblance'), (5) intensity and degree (*nehaj že s svojimi modrostmi* 'stop your wise remarks'), (6) plurality of the agent (*njihovi pogledi so bili uprti v tla* 'their gazes were directed at the floor'). – Collective nouns have only two categories of change to countable nouns: (1) various types (*poznamo tudi drugačne publike* 'we know other kinds of audiences, too'), (2) concretization – multiplication of wholes (*dve gorovji, ostenji, ozvezdji* 'two mountain ranges, ridges, constellations').

The concept of the *Dictionary* does not provide for count-mass labels; the examples of non-count nouns becoming countable are rarely listed. The *Dictionary of the Slovene Literary Language* mostly lists only these nouns' basic meaning. This is particularly true for mass and collective nouns. Most examples of changes from non-count to count are given for abstract nouns, but they are often not presented in an organized manner, e. g., first the examples of nouns that are used as count nouns are

given even when the nouns are originally non-count (comp. entries for *poseg*, *prelet*, *požig* 'operation, fly-over, burning').

The originally count nouns (plants and fruits used for eating, certain types of food) that in certain syntagms can be used as mass or collective nouns (e. g., *jesti borovnice/solato/hrenovke* 'mass' vs. *gojiti gobe/paradižnik* 'collective') are also problematic. In plant names the *Dictionary* should distinguish between the two basic meanings ('plant' vs. 'fruit'), and then first present count and then non-count use of these nouns. This would prevent the confusion of the two meanings in the illustrative examples (cf. the entry for *hruška* 'pear'). Collective nouns should have more clear semantic definitions, which would enable the user to identify them as such. Also, more illustrative examples with plural forms could be added to their entries.